

ХЛІБОПЕКАРСЬКА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*А. Л. СОЛОШОНОК,
О. М. ПОЛОНСЬКА*

*Український науково-дослідний інститут
продуктивності агропромислового комплексу*

Проведено дослідження стану й основних проблем розвитку хлібопекарської галузі України, обґрунтовано можливі напрями їх вирішення в умовах сьогодення та найближчої перспективи

Постановка проблеми. Трансформація економіки України в сучасних ринкових умовах викликає необхідність формування принципово нових підходів у діяльності хлібопекарських підприємств, оскільки традиційні системи не забезпечують їх ефективного розвитку. Особливості хлібопекарського виробництва вимагають зменшення транспортних, енергетичних та інших витрат, оптимізації напрямів просування продукції, обґрунтованого ціноутворення тощо. Галузі необхідні умови, за яких будуть ефективніше використовуватись технологічні лінії хлібопекарського виробництва, мінімізуватись витрати праці всіх категорій працівників. Слід звернути увагу на те, що хлібопекарські підприємства функціонують в умовах жорсткого державного регулювання, що є суттєвим чинником при формуванні систем ефективної діяльності [1].

Збалансована стратегія розвитку хлібопекарської промисловості України повинна бути спрямована на узгодження економічних інтересів підприємств-виробників з соціальними інтересами споживачів і суспільства в цілому. Досягти такої збалансованості можна за рахунок вирішення низки актуальних проблем, які постають перед підприємствами хлібопекарської галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномічні питання розвитку хлібопекарської галузі України постійно знаходяться у полі зору вітчизняних дослідників О. М. Васильченка, О. А. Опрі, М. М. Перелигіна, М. В. Нетяжука, В. І. Дробот, О. В. Шубравської, М. М. Білоусової та ін. Зокрема дослідження М. В. Нетяжука спрямовані на розв'язання важливої проблеми – вдосконалення механізму регулювання розвитку хлібопекарської промисловості як вагомої складової соціальної та продовольчої безпеки України [2]. Метою досліджень О. А. Опрі є розроблення теоретико-методичних підходів до прогнозування розвитку ринку хлібобулочних виробів, а також заходів з організації діяльності ринкових суб'єктів, спрямованої на розширення цього ринку, забезпечення інтересів споживачів та підвищення ефективності підприємств хлібопекарської галузі [3].

Водночас у сучасній науковій літературі недостатньо розкриті питання ефективності функціонування хлібопекарських підприємств на регіональному рівні та напрями підвищення ефективності виробництва хліба і хлібобулочних виробів у нових умовах господарювання. Важливість подолання економічної кризи на підприємствах хлібопекарської промисловості потребує розроблення комплексного підходу до її проблем і дає підстави стверджувати про необхідність проведення постійного моніторингу й аналізу діяльності підприємств хлібопекарської галузі для отримання найбільш повної інформації про реальний стан справ і використання її для розроблення заходів з удосконалення управління цими підприємствами.

Викладення основного матеріалу досліджень. На діяльність підприємств хлібопекарської галузі впливають чинники зовнішнього середовища: споживчий ринок, активна конкуренція, платоспроможність населення, традиції споживання у регіонах. Внутрішнє середовище характеризується частковим оновленням технологій та модернізацією устаткування, позитивними тенденціями в оновленні продукції, що пропонується ринку. Ваго-

мий чинник – ефективність використання трудових ресурсів. Значний вплив справляє політична та економічна ситуація в державі, зокрема на інвестиційну та інноваційну активність підприємств.

Ринок хліба та хлібобулочних виробів України на 99 % представлений продукцією вітчизняного виробництва. На сучасному етапі хлібопекарська галузь характеризується стабільним рівнем попиту на свою продукцію, однак відповідно до офіційної статистики динаміка обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні має стійку щорічну тенденцію до зниження: на 150 тис. т, або на 7,6 % від попереднього року – у 2009 р., на 20 тис. т, або на 1,1 % – у 2010, на 45 тис. т, або на 2,5 % – у 2011, на 84 тис. т, або на 4,8 % – у 2012 р. (табл. 1).

Виробництво хліба і хлібобулочних виробів в Україні за останні п'ять років (2008 – 2012 рр.) знизилось на 299 тис. т, або на 15,1 % – з 1978 тис. т до 1679 тис. т. Це пов'язано насамперед зі скороченням населення країни, зниженням купівельної спроможності, змінами в структурі харчування громадян України (переорієнтація споживача на інші продукти харчування), а також значним збільшенням випікання хліба невеликими пекарнями, супермаркетами та домашніми господарствами, реальні обсяги якого не враховані статистикою.

У 2013 р. спад виробництва хліба та хлібобулочних виробів поглибився. За даними Держстату, за січень – грудень 2013 р. виробництво хліба та виробів хлібобулочних нетривалого зберігання становило 1511 тис. т, або 92,4 % до відповідного періоду попереднього року. Найбільші виробничі потужності хлібопекарської галузі зосереджені, як правило, у регіонах найбільшого виробництва борошна, а також у великих промислових центрах і столиці. Передумовою є густота населення цих регіонів і більш високий рівень економічного розвитку, а звідси і платоспроможності та попиту.

Таблиця 1

Основні показники діяльності хлібопекарських підприємств України за 2008 – 2012 рр.

№ з/п	Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2012 до 2008, %	2012 до 2011, %
1	Обсяги виробництва (вироби хлібобулочні), тис. т	1978	1828	1808	1763	1679	84,9	95,2
2	Виробництво на одну особу (виробів хлібобулочних), кг	42,8	39,7	39,4	38,6	36,8	86,0	95,3
3	Споживання на одну особу (хлібних продуктів), кг	115,4	111,7	111,3	110,4	109,4	94,8	99,1
4	Індекси цін виробників (хліб та хлібобулочні вироби), % від попереднього року	131,7	115,2	108,2	113,5	105,2	x	x
5	Індекси споживчих цін (хліб), % від попереднього року	130,3	113,9	110,2	113,9	105,2	x	x

Розрахунки проведено за даними Держстату України [4]

Виробництво хліба та хлібобулочних виробів на одну особу в Україні протягом 2008 – 2012 рр. знизилось з 42,8 до 36,8 кг, або на 14 %. За цей період найбільш вагомим було зниження цього показника у 2009 р. – на 3,1 кг, або на 7,2 % до попереднього року. Зниження виробництва на 1 особу у 2013 р. становить близько 10 % (розрахунки проведено за попередніми даними Держстату).

Поглиблення спаду виробництва хліба та хлібобулочних виробів протягом останніх років, коли на ринку було достатньо борошна, дає підстави зробити припущення про

збільшення виробництва хліба міні-пекарнями та супермаркетами, що виробляють хліб під власною торговою маркою.

Цінова ситуація на ринку хліба та хлібобулочних виробів характеризувалася нестабільністю – індекси споживчих цін за 2008 – 2012 рр. відповідно становили 130,3 %, 113,9, 110,2, 113,9 та 105,2 %. Близькими до такого ж рівня були й індекси цін виробників.

Ціни реалізації хліба не покривали зростаючі витрати на його виробництво, оскільки відбулось подорожчання природного газу для промислових споживачів, зросли тарифи на електроенергію, ціни на допоміжну сировину, транспортні витрати (за рахунок зростання цін на бензин). У 2012 р. збільшився з 1004 до 1134 грн законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати. Відзначалося збільшення цін і на основну сировину – борошно.

Умови, що склалися внаслідок негативних процесів світової фінансово-економічної кризи, ставлять в непросту ситуацію хлібопекарську галузь. Тому надзвичайно важливим є формування ефективного механізму управління хлібопекарськими підприємствами і забезпечення реалізації перспективних програм розвитку відповідно до сучасних вимог.

Інформаційною базою нашого дослідження слугували матеріали обстеження 493 хлібопекарських підприємств, що дало можливість визначити проектні і фактичні потужності та обсяги виробництва хліба в розрізі регіонів і товаровиробників, джерела та механізми їх забезпечення зерном і борошном, інші техніко-економічні показники. Кількість обстежених підприємств у розрізі регіонів зображено на рис. 1.

Рис. 1. Кількість обстежених підприємств у розрізі регіонів

Найбільше обстежено підприємств у Закарпатській, Київській та Миколаївській областях – відповідно 62, 39 та 36. Однак слід зазначити, що у Закарпатській області обстежено багато малих підприємств, приватних пекарень, загальний обсяг виробництва яких становив лише 59,7 % до даних Держстату. Водночас в Одеській області вісім обстежених підприємств виробили 95 % від усієї хлібобулочної продукції регіону. Низькою була частка в обсязі виробництва, за даними Держстату, обстежених підприємств Полтавської (30,8 %), Хмельницької (48,4 %) та Харківської (53,1 %) областей.

Проектні та фактичні потужності підприємств. За узагальненими матеріалами, сумарна проектна потужність обстежених підприємств з виробництва хліба і хлібобулочних виробів становила у 2012 р. 8663,3 т/добу, фактична – 4085,0 т/добу. Ступінь використання потужностей у державі – лише 47,2 % (табл. 2).

**Регіональний розподіл за найбільшими потужностями
обстежених хлібопекарських підприємств України (дані за 2012 р.)**

Назва регіону	Проектна потужність т/добу	Частка у загальній потужності обстежених підприємств, %	Фактична потужність, т/добу	Ступінь використання потужностей, %
Україна	8663,3	100	4085	47,2
Луганська область	906,4	10,5	411,9	45,4
місто Київ	897,5	10,4	520,2	58,0
Дніпропетровська область	663,4	7,7	309,9	46,7
Київська область	588,4	6,8	212,2	36,1
Запорізька область	428,1	4,9	189,6	44,3
Львівська область	423,2	4,9	172,3	40,7
АР Крим	404,5	4,7	158,2	39,1
Одеська область	403,3	4,7	224,3	55,6
Черкаська область	349,5	4,0	176,7	50,6
Вінницька область	342,9	4,0	143,0	41,7
Сумська область	334,6	3,9	124,3	37,1
Житомирська область	315,9	3,6	159,4	50,5

Авторами проаналізовано показники тих регіонів, де проектні потужності обстежених хлібопекарських підприємств становлять від 315,9 до 906,4 тис. т. Найбільші з них зосереджені в Луганській області (906,4 т/добу, або 10,5 % від показника в Україні), у місті Києві (897,5 т/добу, або 10,4 %) та Дніпропетровській області (663,4 т/добу або 7,7 %). Ще п'ять регіонів мають потужності на рівні 403,3 – 588,4 т/добу: Одеська область (4,7 %), АР Крим (4,7 %), а також Львівська (4,9 %), Запорізька (4,9 %) та Київська (6,8 %) області. У чотирьох областях проектні потужності становлять понад 300 т/добу: Черкаській (349,5 т/добу, або 4 %), Вінницькій (342,9 т/добу, або 4 %), Сумській (334,6 т/добу, або 3,9 %) та Житомирській (315,9 т/добу, або 3,6 %).

У шести областях проектні потужності знаходяться в межах 227,9 – 274,6 т/добу (всього 1506,8 т/добу, або 17,4 %), в семи – в межах 111,9 – 145,4 т/добу (разом 916 т/добу, або 10,6 %). Найнижчі потужності обстежених підприємств зосереджені у Закарпатській області – 86,3 т/добу, або 1 %.

Ступінь використання потужностей, розрахований за матеріалами досліджень, у 2012 р. в середньому становить 47,2 %. Найнижчий показник (в межах 40 %) встановлено у шести областях – від 29,5 % у Донецькій області до 39,1 % в АР Крим, найвищий – понад 60 % – в чотирьох областях: Миколаївській (75,4 %), Рівненській (65,5 %), Харківській (61,2 %), Кіровоградській (60,9 %) та м. Севастополі (60,6 %).

За прогнозом обстежених підприємств, у 2014 р. залишаться невикористаними 51,3 % наявних потужностей хлібопекарського виробництва. Сучасні умови розвитку конкурентних відносин вимагають від виробників хліба багато зусиль для забезпечення та утримання конкурентоспроможності як продукції, так і підприємства в цілому. Однак не всі вони мають можливості для швидкого реагування на зміну господарської ситуації та прийняття оптимальних управлінських рішень з визначення обсягів виробництва, які б забезпечили достатній рівень прибутковості і підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів підприємства.

Джерела надходження борошна. Поставка хлібопекарським підприємствам борошна з державних ресурсів покликана компенсувати зростання витрат, що впливають

на ціну хліба. Однак інтервенції борошна з Аграрного фонду у 2012 р., як і в попередньому 2011 р., не виконували стабілізуючої ролі на ринку хліба, оскільки не відповідали потребам підприємств, що становлять близько 100 тис. т на місяць.

У 2013 р. ситуація змінилась на краще. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 року № 1128 "Деякі питання використання зерна державного інтервенційного фонду" та з метою недопущення цінових коливань на ринку хліба та хлібобулочних виробів ПАТ "Аграрний фонд" продовжував здійснювати переробку зерна для забезпечення хлібопекарських підприємств борошном, якого за вісім місяців 2013 р. на 54 переробних підприємствах було вироблено 205 тис. т [5, 6]. І майже 200 тис. т борошна для виготовлення соціальних сортів хліба за цей період поставлено на хлібопекарські підприємства. Слід зазначити, що реалізація борошна відбувається за фіксованими цінами в межах заявок обласних державних адміністрацій виключно хлібопекарським підприємствам для виробництва хліба масового вжитку. Загалом за січень – серпень 2013 р. 214 хлібопекарських підприємств закуповували борошно в Аграрного фонду. При цьому його ціна у 2013 р. для пекарів залишалась незмінною порівняно з 2012 р. та меншою за ринкову. Слід також зауважити, що протягом першого півріччя минулого року Аграрний фонд постачав борошно на хлібопекарські підприємства за ціною в середньому на 10 % нижчою, ніж ринкова, що дало цим підприємствам змогу в повному обсязі задовольнити попит українців на сорти хліба масового вжитку за доступними цінами.

У 2014 р., як і в 2013 р., вироблене борошно реалізовуватиметься за цінами (з ПДВ), затвердженими наказом Міністерства аграрної політики та продовольства від 30 травня 2012 року № 312 [6], а саме: пшеничне вищого сорту – 2896 грн/т; пшеничне першого сорту – 2711; пшеничне другого сорту – 2381; житнє – 2279 грн/т.

Міністерством аграрної політики та продовольства, ПАТ "Аграрний фонд" разом з обласними та Київською міською держадміністраціями визначено обсяги щомісячного постачання борошна хлібопекарським підприємствам на період до 31 грудня 2014 р. Передбачається реалізовувати Аграрним фондом щомісячно 81,7 тис. т борошна, у тому числі 72,0 тис. т пшеничного та 9,7 тис. т житнього.

Борошно, вироблене із зерна державного інтервенційного фонду, може бути використане хлібопекарськими підприємствами для виготовлення хліба та хлібобулочних виробів, що користуються найвищим споживчим попитом у регіоні, асортимент якого затверджується обласними та Київською міською держадміністраціями.

Для забезпечення виробничої діяльності обстежені підприємства використовували різні джерела надходження борошна. Результати обстеження показали наступне. Загальний обсяг борошна, що надійшло на перероблення, становив: у 2012 р. – 951,08 тис. т, у I півріччі 2013 р. – 447,73 тис. т, прогноз на 2014 р. – 898,77 тис. т.

Обсяг борошна, переробленого на обстежених підприємствах за 2012 р., становить 36,5 % від його виробництва в державі за цей період – 2603,0 тис. т. Узагальнені дані за джерелами надходження борошна наведено у табл. 3.

**Джерела надходження борошна
на обстежені хлібопекарські підприємства**

Показник	2012 рік		I півріччя, 2013 рік		Прогноз, 2014 рік	
	обсяг, тис. т	частка, %	обсяг, тис. т	частка, %	обсяг, тис. т	частка, %
Всього надійшло борошна, тис. т	951,08	x	447,73	x	898,77	x
У тому числі: з Аграрного фонду	45,20	4,8	130,39	29,1	102,24	11,4
з регіонального фонду	51,00	5,4	13,85	3,1	50,35	5,6
власне виробництво	111,16	11,7	48,98	10,9	118,06	13,1
закуплено в приватних структурах свого регіону	606,88	63,8	212,35	47,4	506,47	56,4
закуплено в інших регіонах	77,35	8,1	28,21	6,3	66,64	7,4
прийнято на давальницьких засадах	5,66	0,6	2,57	0,6	4,61	0,5
одержано від особистих селянських господарств	19,26	2,0	8,07	1,8	17,77	2,0
інше	34,56	3,6	3,31	0,7	32,63	3,6

Найбільша частка припадає на борошно, закуплене в приватних структурах свого регіону: 2012 р. – 606,88 тис. т, або 63,8 % від загального обсягу його надходження на підприємства, I півріччя 2013 р. – 212,35 тис. т, або 47,4 %, прогноз 2014 р. – 506,47 тис. т, або 56,4 %. За матеріалами обстеження в розрізі регіонів, у 2012 р. найвищий показник у м. Києві (99,39 %), Київській (97,94 %), Чернівецькій (94,59 %) та Волинській (89,42 %) областях.

Щодо борошна Аграрного фонду: у I півріччі 2013 р. його надійшло майже в три рази більше, ніж за весь 2012 р. (130,39 тис. т проти 45,20 тис. т). Натомість, за прогнозом підприємств, у 2014 р. річні обсяги борошна з цього джерела становитимуть 102,24 тис. т, тобто будуть значно нижчі, ніж у 2013 р., однак на 57,04 тис. т, або майже в 2,3 рази, вищі, ніж у 2012 р.

Частка борошна, закупленого в інших регіонах, у 2012 р. та I півріччі 2013 р. була найвищою у Житомирській (47,6 та 37,79 %), Закарпатській (36,68 та 30,26 %) і Рівненській (32,56 та 36,93 %) областях.

Борошно власного виробництва у 2012 р. становило 111,16 тис. т, або 11,7 %, найбільше – у Вінницькій (26,06 тис. т, або 64,73 %) та Хмельницькій (12,9 тис. т, або 64,73 %) областях.

Середня ціна борошна, яке надійшло на перероблення, становила у 2012 р. 2724 грн/т, у I півріччі 2013 р. – 2890 грн/т. На 2014 р. підприємства прогнозують незначне підвищення цін на борошно – до 1 %.

У 2012 р. за найвищими середніми цінами придбали борошно обстежені підприємства АР Крим (3150 грн/т), Закарпатської (3052 грн/т), Харківської (3033 грн/т) та Миколаївської (3032 грн/т) областей. У I півріччі 2013 р. кількість областей, де підприємства придбали борошно за ціною понад 3000 грн/т, збільшилась – додалися Одеська та Чернівецька області.

Найнижчою була ціна борошна у 2012 р. в Тернопільській області – 2438 грн/т, у I півріччі 2013 р. та за прогнозом 2014 р. – у м. Севастополі: відповідно 2559 та 2570 грн/т.

Виробнича діяльність. Загальні обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів на обстежених підприємствах становили: у 2012 р. – 1291,59 тис. т, у I півріччі 2013 р. – 613,07 тис. т. Частка виробництва обстежених підприємств у загальному обсязі виробництва в Україні становить: за 2012 р. – 80,4 %, за I півріччя 2013 р. – 82,6 % (розрахунки проведено відповідно до даних Держстату).

За аналізом матеріалів обстеження здійснено групування підприємств за фактичними обсягами виробництва у розрізі регіонів (рис. 2).

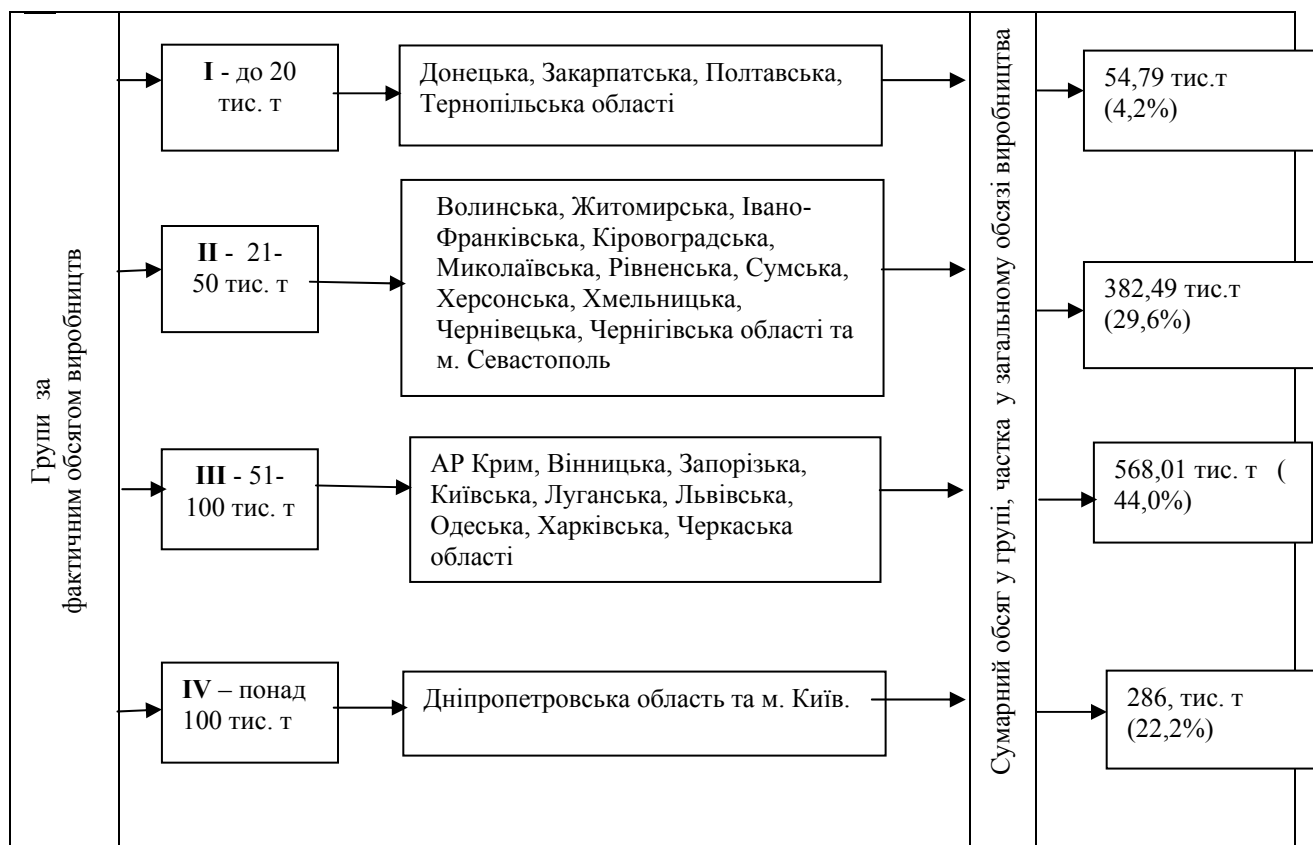

Рис.2 Групування фактичних обсягів виробництва продукції обстежених хлібопекарських підприємств у розрізі регіонів за 2012 р.

У 2012 р. найнижчі фактичні обсяги виробництва (до 20 тис. т) спостерігаються на підприємствах чотирьох областей: Донецької, Закарпатської, Полтавської та Тернопільської. Обсяги виробництва від 21 до 50 тис. т мають підприємства 11 областей та м. Севастополь, від 51 до 100 тис. т – АР Крим та восьми областей. Лідерами виробництва є м. Київ – 172,48 тис. т, або 13,4 % від загального обсягу, та Дніпропетровська область – 113,82 тис. т, або 8,8 %.

Слід зазначити, що за авторськими розрахунками 52,8 % обсягів продукції вироблено в регіонах, де сумарна проектна потужність становить 401 – 500 т/добу (АР Крим, Запорізька, Одеська, Львівська області) та 501 – 910 т/добу (м. Київ, Дніпропетровська, Київська та Луганська області).

Важливим аспектом діяльності хлібопекарських підприємств є виробництво соціальних сортів хліба. У проекті Закону України "Про хлібопечення в Україні" соціальний хліб визначений як хліб, виготовлений із суміші борошна першого та другого ґатунку, дріжджів, солі та води, який виробляється в обсягах, визначених замовленнями обласних, районних, міських державних адміністрацій. Тобто це є хліб простої рецептури, який суттєво дешевший порівняно з іншими видами [7].

За результатами обстеження, частка хліба простої рецептури (соціальних сортів) у загальному виробництві в Україні була такою: у 2012 р. – 28,97 % (347,99 тис. т), у I півріччі 2013 р. – 28,85 % (161,81 тис. т). За прогнозом підприємств, у 2014 р. частка хліба простої рецептури дещо зменшиться і становитиме 335,95 тис. т, або 26,98 %.

У 2012 р. найбільше виробили хліба простої рецептури обстежені підприємства Київської (40,27 тис. т, або 10,76 % від загального обсягу виробництва цього виду хліба на усіх обстежених підприємствах), Харківської (38,38 тис. т, або 10,26 %), Волинської (25,64 тис. т, або 6,85 %) та Миколаївської (22,53 тис. т, або 6,02 %) областей. На 2014 р.

найбільші обсяги виробництва хліба простої рецептури прогнозують обстежені підприємства Київської (41,47 тис. т, або 12,3 %), Луганської (27,60 тис. т, або 8,2 %), Дніпропетровської (22,54 тис. т, або 6,7 %) та Миколаївської (22,07 тис. т, або 6,6 %) областей.

Якщо взяти до уваги виробництво цього виду хліба в загальних обсягах конкретного регіону, то лідерами є Волинська (68,67 %), Чернівецька (67,38 %), Харківська (65,6 %), Полтавська (61,43 %) та Миколаївська (60,42 %) області. Показник, нижчий за 10 %, – у м. Севастополі, Вінницькій, Черкаській та Чернігівській областях. У решті областей – від 11,42 в Одеській до 58,25 % у Київській.

Соціально-трудоі показники. Розмір заробітної плати на підприємствах хлібопекарської галузі (з урахуванням усіх передбачених законодавством доплат) нині, як і в попередні роки, залишається нижчим від середнього по Україні та в промисловості. Так, за даними об'єднання "Укрхлібпром", середньомісячна заробітна плата в хлібопекарській галузі у 2012 р. становила 2681 грн, що на 11,4 % нижче від рівня середньомісячної заробітної плати по Україні (3025 грн), на 23,4 % нижче від середньої заробітної плати в цілому по промисловості (3500 грн) та на 7,3 % – нижче від середньої заробітної плати у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (2893 грн) [4]. Порівняно з попереднім роком середньомісячна заробітна плата у 2012 р. зросла в середньому по галузі на 13,4 %, що нижче від відповідного показника в цілому по Україні (14,9 %) та у харчовій промисловості (13,9 %). Це спричинило таку проблему, як плинність кадрів, показник якої у 2012 р. становив майже 28 %.

Середньомісячна заробітна плата на обстежених підприємствах у 2012 р. становила у середньому 2199 грн, і коливалася по регіонах від 1154 грн у Тернопільській області до 3975 грн у м. Києві. У I півріччі 2013 р. середньомісячна заробітна плата до 2012 р. зросла на 5,9 % і становила 2328 грн. Найнижчий показник – в Закарпатській області (1232 грн), найвищий – у місті Києві (4280 грн). За прогнозними даними підприємств, середньомісячна заробітна плата у 2014 р. підвищиться на 2,6 % і становитиме 2389 грн. Найнижчі показники прогнозуються на підприємствах Тернопільської (1274 грн) та Закарпатської (1304 грн) областей, найвищі – у місті Києві (4580 грн) та Харківській області (3348 грн).

На підприємстві основним критерієм ефективності використання робочої сили є продуктивність праці. На обстежених хлібопекарських підприємствах, за прогнозними даними, темпи зростання продуктивності праці випереджатимуть темпи зростання заробітної плати і становитимуть 110,8 проти 108,6 %.

Звідси можна зробити висновок, що хлібопекарськими підприємствами буде дотримане необхідне співвідношення між зростанням продуктивності праці та її оплати, яке полягає у випереджаючому зростанні першої. Тільки за таких умов створюються додаткові можливості для підвищення темпів розширеного відтворення виробництва.

Дотримання належного співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і темпами зростання заробітної плати прогнозується на хлібопекарських підприємствах 18 областей та м. Києва, найоптимальніші показники – в Луганській (178,5 та 134,3 %), Одеській (125,0 та 111,7 %), Харківській (130,8 та 114,1 %) і Черкаській (188,6 та 118,5 %) областях.

Основні засоби. Вкрай актуальною залишається проблема оновлення матеріальної бази хлібопекарського виробництва. Підвищення ефективності його виробництва практично неможливе за умови наявності великої кількості фізично зношених і морально застарілих основних засобів. Процес виробництва й надалі залишається надто енерго- та ресурсовитратним. За таких умов українські виробники не спроможні забезпечувати та підтримувати високу конкурентоспроможність власної продукції [8]. На більшості вітчизняних хлібозаводів, зокрема на хлібозаводах великої і малої потужності, здебільшого експлуатуються хлібопекарські печі, які відпрацювали понад 25–30 років та вдвічі або втричі перевищили всі нормативні строки експлуатації. Не в кращому стані й інше устаткування, таке як: тістопріготувальне, тістообробне тощо.

Ступінь зношення основних засобів наближається до критичної межі і, за даними наших досліджень, становить в середньому по Україні 50 %. У розрізі областей найниж-

чий показник на обстежених підприємствах Миколаївської області – 36 %, найвищий – 61 % – Херсонської. Результати групування та проведеного аналізу свідчать, що найбільше областей знаходиться в групі, де ступінь зношення основних засобів становить 51 – 60 % (рис. 3).

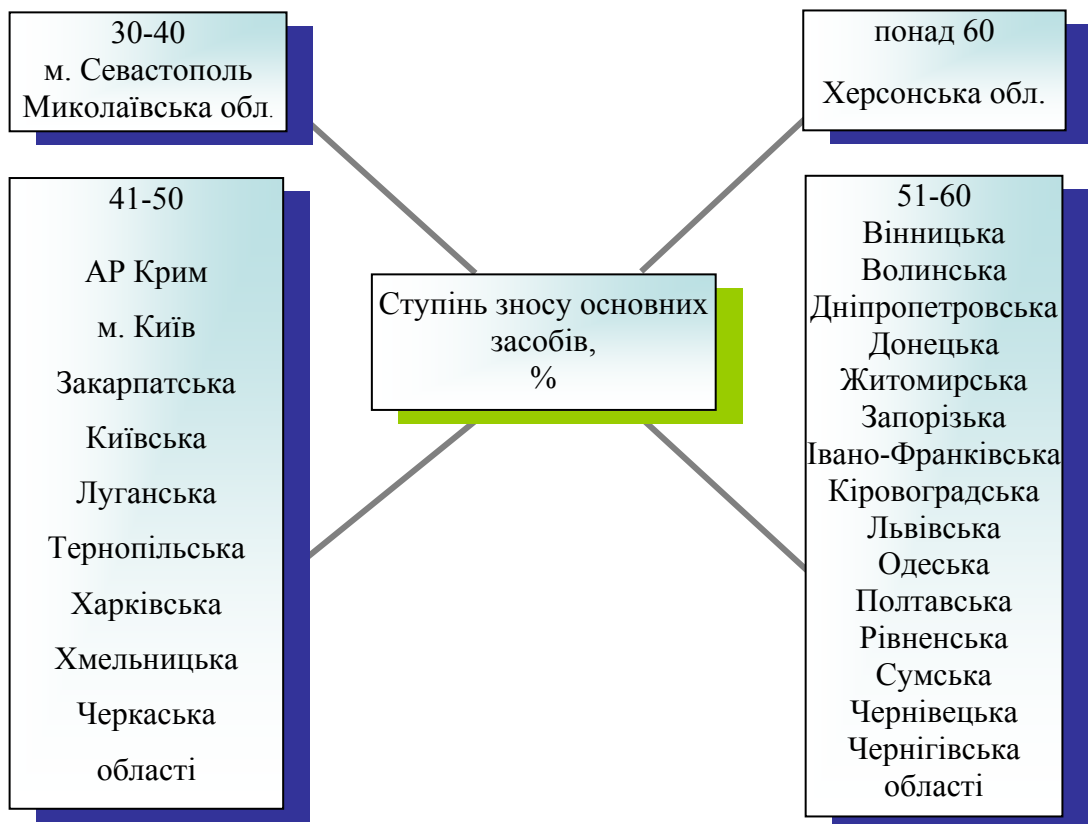

Рис.3 Розподіл обстежених хлібопекарських підприємств за ступенем зношення основних засобів у розрізі регіонів

У структурі основних засобів переважають будинки, споруди та передавальні пристрої (46,4 %), далі йдуть машини та устаткування (37,5 %), транспортні засоби (7,7 %), інструменти, прилади, інвентар (4,2 %) та інші основні засоби (3,7 %) [8]. Оновлення основних засобів відбувається занадто повільними темпами і переважно за рахунок впровадження імпортного устаткування і технології, а не за допомогою розробок вітчизняного машинобудування.

Однак загострення конкуренції спонукає виробників хліба до здійснення важливих кроків для модернізації виробництва. Зокрема за останні два роки в Київській області зведено два нових потужних хлібопекарських підприємства – Перший столичний хлібозавод і ТОВ "Українсько-словенське СП "Київський обласний хлібопекарний комплекс". Після цього на столичному ринку хліба посилилась конкуренція і керівництвом ПАТ "Київхліб", щоб утриматися на ринку, у 2013 р. було спрямовано на технічне переобладнання дочірніх підприємств 23 млн грн, а за п'ять місяців 2014 р. – 5,8 млн грн. Зокрема, на хлібокомбінаті № 10 відбувається реконструкція лінії з випуску батонів, що дасть змогу збільшити випуск продукції та поліпшити її якість [9].

У подальшому з метою виявлення характерних ознак та проблем, пов'язаних з процесами зношення, вибуття та оновлення основних засобів, необхідно проводити поглиблені дослідження в даній галузі саме з цього питання.

Інноваційна діяльність. Науково-технічний прогрес на підприємствах хлібопекарської промисловості є частиною єдиної науково-технічної політики держави, що визначає цілі й пріоритети інноваційної стратегії та механізм її реалізації органами державної влади. Саме держава повинна передбачати пошук оптимальних напрямів розвитку вироб-

ництва, методи та способи їх фінансової підтримки, розроблення законодавчо-правових заходів, спрямованих на стабілізацію економіки підприємств.

У Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 рр. (Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187) одним з основних завдань є стимулювання вітчизняних товаровиробників до впровадження інноваційних технологій.

Аналіз діяльності хлібопекарських підприємств показав, що впровадження організаційно-економічних розробок сприяє зниженню матеріало-, енерго-, трудомісткості виробництва продукції; випуску на цій основі дешевших якісних видів хліба, хлібобулочних та інших виробів; підвищенню ефективності виробництва, одержанню додаткового прибутку, необхідного для здійснення відтворювальних процесів на розширеній основі та розвитку інфраструктури підприємств; звільненню працівників від виконання важких робіт та робіт у несприятливих умовах; підвищенню зайнятості різних категорій населення і зниженню рівня безробіття; підвищенню матеріального добробуту працівників; активній їх участі в управлінні виробництвом, посиленню зв'язку науки з виробництвом [10].

Результати інноваційної діяльності обстежених хлібопекарських підприємств у 2012 – 2013 рр. та прогноз на 2014 р. наведено у табл. 4.

Таблиця 4

**Узагальнені показники інноваційної діяльності
обстежених хлібопекарських підприємств**

Показник	2012 р.	I півріччя 2013 р.	2014 р. (прогноз)	2014 р до 2012 р.
Вартість, млн грн: впроваджених нових технологічних процесів	5,98	3,09	93,30	зб. у 15,6 раза
освоєних інноваційних видів продукції	1,20	1,01	19,83	зб. у 16,5 раза
придбаних нових видів машин та устаткування	740,05	69,82	394,20	53,2 %
Потреба в коштах для модернізації, млн грн	292,13	419,85	656,23	зб. у 2,2 раза

Нові технологічні процеси за фактом впроваджені на підприємствах восьми областей, за прогнозом – 10. Виробництво інноваційних видів продукції освоєне на підприємствах семи областей. Водночас нові види машин та устаткування придбали підприємства практично всіх областей. Обсяг витрат на цей вид інновацій становив: у 2012 р. – 740,1 млн грн, у I півріччі 2013 р. – 69,8 млн грн, за прогнозом на 2014 р. – 394,2 млн грн. Найбільш інноваційно активні у цьому напрямі підприємства Чернігівської, Сумської та Полтавської областей.

Потреба в коштах для модернізації виробництва у 2012 р. становила 292,1 млн грн, з них 220 млн грн., або 75,3 %, припадає на підприємства м. Києва. На I півріччя 2013 р. сума коштів на модернізацію зросла до 419,9 млн грн, прогноз на 2014 р. – 656,2 млн грн. Найбільше коштів потребують на перспективу підприємства м. Києва (197 млн грн), а також Львівської (102,5 млн грн) та Вінницької (101,9 млн грн) областей. Незначні кошти на перспективу передбачають обстежені підприємства Харківської (0,6 млн грн), Київської (0,83 млн грн), Кіровоградської (2 млн грн) та Сумської (2 млн грн) областей.

Зазначимо, що в прогнозованому 2014 р виробники хліба спрямують значно більше коштів на впровадження нових технологічних процесів та освоєння інноваційних видів продукції. Натомість вартість придбаних нових видів машин та устаткування зменшиться майже на 50 %.

У цілому результати обстежень виявили недостатню інноваційну активність хлібопекарських підприємств. Однак слід зазначити, що на результати вплинув і неповний обсяг інформації з цього питання.

Фінансові результати. Прибуток – основний захисний механізм, який захищає підприємство від загрози банкрутства. Така загроза може з'явитися і в умовах прибутковості господарчої діяльності підприємства, але за інших, рівних умов підприємство набагато успішніше виходить із кризового стану при високому потенціалі генерування прибутку.

Загальний прибуток обстежених підприємств, за звітом 2012 р., становить 121,8 млн грн, збиток – 125,5 млн грн, отже, фінансовий результат (сальдо) від'ємний і становить 3,7 млн грн (табл. 5).

Таблиця 5

Фінансові результати обстежених хлібопекарських підприємств

Період	Фінансовий результат (сальдо) млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	прибуток, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	збиток, млн грн
2012 р.	-3,7	77,3	121,8	22,7	125,5
I півріччя 2013 р.	22	74,4	77,3	25,6	55,3
2014 р. (за прогнозом)	170,6	95,4	174,8	4,6	4,2

Найбільш прибутковими були підприємства Херсонської (21,4 млн грн), Кіровоградської (17,7 млн грн), Дніпропетровської (15,6 млн грн) областей та м. Києва (15,9 млн грн), найменш прибутковими – Харківської (0,19 млн грн), Чернігівської (0,25 млн грн) областей та АР Крим (0,27 млн грн).

У 2012 р. в середньому обстежені підприємства України були не рентабельними. Водночас на 2014 р. підприємства прогноують рівень рентабельності на рівні 2,9 %.

У I півріччі 2013 р. прибуток становив 77,3 млн грн, збиток – 55,3 млн грн, фінансовий результат – 22 млн грн. Найбільш прибуткові – підприємства Одеської області – 20,7 млн грн, найменш прибуткові – Чернігівської (0,199 млн грн). Рівень рентабельності – 0,7 %.

За прогнозом 2014 р., прибуток підприємств становитиме 174,8 млн грн, що на 43,5 % більше порівняно з 2012 р. Водночас підприємства прогноують збитки у сумі 4,3 млн грн. Прибутки понад 20 млн грн., за прогнозом, матимуть підприємства чотирьох областей: Кіровоградської, Одеської, Дніпропетровської та Херсонської.

Зазначимо, що прибуток не може розглядатися як єдиний і універсальний показник ефективності виробництва.

Підвищення економічної ефективності хлібопекарського виробництва потребує не тільки покращення результатів фінансово-господарської діяльності підприємства, а й раціоналізації використання виробничих ресурсів (підвищення фондівіддачі основних засобів та оборотності оборотних засобів підприємства); зміцнення конкурентної позиції підприємства за рахунок впровадження маркетингових стратегій, розроблених на основі ринкових досліджень (продуктові інновації, цінова політика, удосконалення збутової системи, створення та управління торговою маркою, реклама); удосконалення асортименту продукції та підвищення споживчої цінності хлібних виробів, надання їм властивостей функціонального продукту шляхом використання нетрадиційної сировини і біологічно

активних добавок; формування організаційно-економічних засад перетворення системи управління підприємством та створення гнучкої системи стратегічного планування, яка забезпечить досягнення довгострокових цілей підприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища бізнесу; виваженої кадрової політики, спрямованої на забезпечення виробництва кваліфікованими фахівцями, створення нових робочих місць і, безумовно, мотивації до праці шляхом підвищення заробітної плати [11].

В результаті проведених досліджень виокремлено основні перспективні напрями, які сприятимуть інтенсифікації хлібопекарського виробництва (рис. 4).

Рис. 4. Перспективні напрями діяльності хлібопекарських підприємств

Технологічне переозброєння підприємств передбачає заміну устаткування та автоматизацію технологій. Технологічні нововведення, особливо сучасні форми автоматизації та інформаційних технологій, справляють найістотніший вплив на рівень і динаміку ефективності виробництва продукції. Вони спричиняють суттєві зміни в технічному рівні та продуктивності технологічного устаткування, методах і формах організації трудових процесів, підготовці та кваліфікації кадрів тощо. Інноваційні проекти мають стосуватися випуску нової продукції та сприяти зниженню матеріало- і енергомісткості виробництва. Ефективне використання трудового потенціалу насамперед полягає у підвищенні продуктивності праці, яке в свою чергу забезпечується використанням мотиваційних програм для працівників, координацією управлінських процесів, удосконаленням методів праці та управління. Безпосередній вплив на результативність діяльності підприємств справляє належний розвиток виробничої інфраструктури (комунікацій, спеціалізованих інформаційних систем, транспорту, торгівлі тощо). Реалізація ефективної фінансової політики хлібопекарської галузі дозволить підвищити ефективність використання основних та оборотних засобів, власних та залучених інвестиційних коштів; скоротити виробничі витрати.

Багато в чому соціальна значущість хліба є рушійним мотивом держави в проведенні особливої політики на хлібному ринку України, яка виявляється у досить жорсткому регулюванні цін на хліб. Дії держави на хлібному ринку в основному зводяться до адміністративних методів регулювання і контролю, при цьому пріоритетним завданням державних органів стає підтримка мінімального рівня роздрібних цін. Створенню ж ринкових механізмів розвитку хлібопекарської галузі практично не приділяється належної уваги.

Застосування адміністративних методів у кризовій ситуації вважається виправданим, але в умовах ринкового середовища, що розвивається, вони стають серйозною перешкодою для подальшого розвитку суб'єктів господарювання, оскільки порушують функціонування соціально-економічної системи і гальмують дії законів розвитку [12].

Висновки. Сучасний стан розвитку хлібопекарської галузі України характеризується скороченням обсягів виробництва, погіршенням структури споживання хліба та хлібобулочних виробів, відставанням збільшення заробітної плати в галузі від середнього по економіці, повільним оновленням основних засобів при високому ступені їх зношення тощо.

Низький ступінь використання проектних потужностей хлібопекарських підприємств при достатньому виробництві борошна в державі пов'язаний не тільки зі зменшенням споживання хліба, а й з високою конкуренцією на регіональних ринках збуту, неефективними управлінськими рішеннями, ціновою ситуацією на ринку борошна, адміністративним регулюванням галузі.

Стратегічні перспективи галузі пов'язані з посиленням її комплексного розвитку, основними напрямками якого мають стати технологічне переозброєння підприємств шляхом заміни устаткування та автоматизації технологій; випуск нових продуктів з метою підвищення прибутковості галузі; досягнення максимально ефективного виробництва за рахунок зниження матеріало- та енергомісткості продукції; формування і використання новітніх технологій.

Хлібопекарська галузь потребує державної підтримки для технологічного оновлення як одна з основних галузей, що визначають параметри продовольчої безпеки держави. Така підтримка можлива за умови запровадження державного стимулювання вітчизняних виробників продовольчого устаткування або придбання імпортного на пільгових умовах.

Стратегія розвитку хлібопекарського виробництва в Україні повинна враховувати об'єктивні ринкові закони.

Список літератури

1. Ставицький О. В. Державне управління підприємствами хлібопекарської галузі України та напрями підвищення ефективності їх діяльності. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>
2. Нетяжук М. В. Економічний механізм регулювання розвитку хлібопекарної промисловості: Автореф. дис. канд. економ. наук. – Київ, 2005. – 18 с.
3. Опря О. А. Розвиток ринку хлібобулочних виробів: Автореф. дис. канд. економ. наук. – Київ, 2006. – 13 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
7. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
8. Шегда А. В., Пашинок Л. О. Динаміка основних засобів та зміна їх структури на підприємствах хлібопекарської галузі // [Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка](http://ecatalog.univ.kiev.ua). – 2009. – Вип. 107/108. – С. 10–15. Режим доступу: <http://ecatalog.univ.kiev.ua>
9. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.psv.org.ua>
10. Скопенко Н. С. Інноваційний розвиток хлібопекарської галузі України: основні напрями, проблеми, ризики. Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>
11. Смутко А. М. Проблеми розвитку хлібопекарського виробництва в Україні та шляхи їх подолання. Режим доступу: <http://confiarpv.at.ua>
12. Ладико І. Ю., Ладико Л. М. Аналіз стану підприємств хлібопекарської промисловості України // Збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Режим доступу: <http://eme.ucoz.ua>

Хлебопекарная отрасль Украины: реалии и перспективы развития

А. Л. Солошонок,
О. Н. Полонская

Украинский научно-исследовательский

институт продуктивности агропромышленного комплекса

Проведено исследование состояния и основных проблем развития хлебопекарной отрасли Украины, обоснованы возможные направления их решения в условиях сегодняшнего дня и ближайшей перспективы.

Bakery industries of Ukraine: reality and prospects

A. Soloshonok,

O. Polonskaya

Ukrainian research institute productivity of agroindustrial complex

The research condition and basic problems of the bakery industry of Ukraine substantiated possible directions of their solution in conditions present and near-term outlook.